

A BRÜSSZELI NEMZETKÖZI LEVÉLTÁRI ÉS KÖNYVTÁRI KONGRESSZUS.

DR. ÁLDÁSY ANTALTÓL.

(Első közlemény.)

I.

Az 1910. évben Brüsszelben rendezett világkiállítás alkalmából a különböző kongresszusoknak egész sorozata tartatott a belga fővárosban, melyek sorában egy nemzetközi levéltári és könyvtári kongresszus is szerepelt. A vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministeriumnak 58168/1910. számú leiratával e sorok írója megbízást nyervén, hogy a m. kir. kormány és az Országos Széchényi könyvtár képviselőjében e kongresszuson résztvegyen, az alábbiakban számol be a kongresszus lefolyásáról, tanácskozásairól és az ott hozott határozatokról.

A kongresszus folyó évi augusztus 28—31-ig tartotta üléseit. A résztvevők jegyzéke mintegy 400 tagot tüntetett fel, kiknek sorában a levéltári és könyvtári tisztviselők legkiválóbb képviselőivel találkoztunk. Sokan távol maradtak ugyan, de mégis mintegy 300-ra tehető azok száma, kik a kongresszus tárgyalásain személyesen résztvettek. Magyarországból e sorok íróján kívül a m. kir. belügyministerium és a m. kir. országos levéltár képviselőjében dr. Döry Ferenc orsz. levéltári fogalmazó, a m. kir. igazságügyministerium képviselőjében Dr. Tomcsányi Vilmos Pál igazságügyministeri segédtitkár voltak jelen hivatalos minőségben. A horvát kir. kormány kiküldötte, dr. Bojničić Iván horvát országos levéltárnok, a kongresszuson nem volt jelen. Résztvett azonkívül a kongresszuson, de nem hivatalos minőségben dr. Rados Gusztáv tanár, a kir. József műegyetem könyvtárnoka.

A kongresszus ülései augusztus hó 28-án az alakuló üléssel vették kezdetüket. Az ülést Van den Gheyn jezsuita atya, a brüsszeli kir. könyvtár kézirati osztályának öre rövid üdvözlő beszéddel megnyitva, indítványára a kongresszus tiszteletbeli

elnökeivé az idegen kormányok képviselői, illetve a mennyiben az egyes kormányok több tagu küldöttséggel voltak képviselve, e küldöttségek vezetői, tiszteletbeli alelnökeivé pedig a többi kormányképviselők választattak meg. Ezen indítvány értelmében alulírott a tiszteletbeli elnökök, társai pedig a tiszteletbeli alelnökök sorában foglaltak helyet. A kongresszus elnökévé a levéltárnokok sorából dr. Muller S. az utrechti állami levéltárak igazgatója, a könyvtárnokok sorából pedig Henri Martin, a párisi Arsenál könyvtárának igazgatója, a francia könyvtárnokok egyesületének elnöke választattak meg. Főtitkárok lettek a levéltárnokok közül Cuvelier József, a brüsszeli állami levéltárak helyettes osztályfőnöke, a könyvtárnokok közül Stainier Lajos a brüsszeli kir. könyvtár administrateur-inspecteurje, pénztárnokok Van der Haege brüsszeli állami tiszteletbeli levéltárnok és Tournour Viktor, a brüsszeli királyi könyvtár tisztviselője.

A kongresszus szervezetére nézve négy osztályra oszlott: 1. levéltári, 2. könyvtári szakosztály, 3. a levéltárak és könyvtárak kiegészítő részét képező gyűjtemények, 4. a népkönyvtárak szakosztálya. E szakosztályok elnökségét és tisztkarát a kongresszus a következőkép állapította meg:

I. Levéltári osztály. Elnökök: dr. Bailieu Pál, levéltári belső titkos tanácsos, a porosz állami levéltárak igazgatója Berlinben, Dr. A. Fruin, a middelbourgi állami levéltár levéltárnoka, Waldo Leland, az amerikai történelmi egyesület elnöke Washingtonból és Henri Stein, a francia állami levéltárak helyettes osztályfőnöke, a francia levéltárnokok egyesületének elnöke. Alelnökök: Julian Pas, a simancasi levéltár igazgatója, dr. Luigi Pagliai, a milánói állami levéltárak levéltárnoka, és dr. Hans Schlitter, a bécsi cs. és kir. házi, udvari és állami levéltár aligazgatója. Titkárok: Brouwers állami levéltárnok, Des Marez brüsszeli városi levéltárnok, Nelis brüsszeli állami levéltárnok, Van den Haute a brüggei állami levéltár segédőre, Vannerus az anversi állami levéltár őre és Verriest monsi állami levéltárnok.

II. Könyvtári szakosztály. Elnökök: G. Chatelain, a Sorbonne főkönyvtárnoka, Erman, a bonni egyetemi könyvtár igazgatója, Lundstedt a stockholmi kir. könyvtár első könyvtárnoka és Lange, a koppenhágai kir. könyvtár főkönyvtárnoka. Alelnökök: Dr. Roos, a gröningsi egyetemi könyvtár igazgatója, Lyster dublini könyv-

tárnok, Clement Walter Andrews, a chicagói John Crerar könyvtár könyvtárnoka és Twentyman, a board of education könyvtárnoka Londonból. Titkárok: O. Grosjean és Goffin, a brüsszeli kir. könyvtár segédőrei.

III. Szakosztály. Levéltárakkal és könyvtárakkal összefüggő gyűjtemények. Elnökök: Hauviller, az elszász-lotharingiai állami levéltárak igazgatója Metzben és Cuvelier József. Titkárok: Tourneur Viktor és Tiburghien a brüsszeli könyvtár segédőre.

IV. Szakosztály. Népkönyvtárak. Elnökök: Greve, a hágai királyi könyvtár öre, George Franklin Bowerman, a columbiai kerület nyilvános könyvtárnoka Washingtonból. Alelnökök: Farr cardiffi könyvtárnok és Fritz a charlottenburgi könyvtár könyvtárnoka. Titkár: Defrecheux a lüttichi központi népkönyvtár könyvtárnoka.

A kongresszus tisztikarának megválasztása után Henri Martin elnök rövid megnyitó beszédet mondott, melyben utalva a kongresszus feladatára, a tárgyalásra kitűzött kérdések jelentőségére és utalással arra, hogy a jelen kongresszus az első, mely a levéltárnokokat és könyvtárnokokat nemzetközileg összegyűjti, azon reményének adott kifejezést, hogy a kongresszus munkássága eredményteljes lesz és hogy sikerülni fog a kongresszust a jövőben állandósítani. Az elnöki megnyitó után a belga kormány képviselője, majd az egyes kormányok képviselői köszöntötték a kongresszust az általuk képviselt kormányok és intézetek nevében. Elsőnek dr. Schlitter beszélt a cs. és kir. közös külügyminister nevében, utána, mint a magyar kir. kormány képviselője e sorok írója üdvözölte a kongresszust, majd sorra következtek a többi kormányképviselők, így dr. Bailleu a porosz, comm. Casanova a nápolyi állami levéltár igazgatója az olasz, Tscheglow kamarás, a pétervári királyi könyvtár igazgatója az orosz kormány nevében, Dr. Schwenke, a berlini kir. könyvtár igazgatója a német könyvtárnokok egyesülete nevében és még többen. Az osztrák kormány képviselője dr. Kretschmayer Henrik tanár a kongresszuson nem lévén jelen, Ausztria részéről külön felszólalás nem történt.

A kongresszus érdemleges ülései augusztus 29-én vették kezdetüket. A kongresszus tanácskozási módjára nézve a központi bizottság már régebben úgy határozott, hogy a szakosztá-

lyok párhuzamosan tartották üléseiket. Ennek következtében e sorok írója a IV. osztály, a népkönyvtárak osztályának ülésén személyesen nem lehetett jelen, de különben is ez osztály programjának legérdekesebb pontja Stanley Jast és James Duff Brown előadása az angol municzipális könyvtárakról elmaradt, miután az előadást kísérendő vetítéshez szolgáló lemezek útközben eltörtek.

A kongresszus központi bizottsága az egyes osztályokra nézve a tárgyalandó kérdések egész sorozatát állapította meg, melyek az egyes szakosztályok tárgyainak egész komplexumát felölelték. Az e kérdésekre bejelentett előadások, illetve beküldött referádák szolgáltak azután a tárgyalás alapjául, megjegyezve, hogy csak azok a jelentések, referádák kerültek felolvasás és tárgyalásra, melyeknek referensei személyesen jelen voltak. Határozathozatal is csak azon indítványoknál történt, melyeknek benyújtói személyesen jelen voltak. Azon jelentések, illetve felolvasások melyeknek szerzői személyesen jelen nem voltak, a kongresszusnak csak be lettek mutatva, de nem képezték tárgyalás és határozathozatal tárgyát.

II.

A levéltári szakosztályban tárgyalásra került kérdések között első helyen állt a levéltári kiadványok kérdése. Előadója H. Nelis brüsszeli állami levéltárnok volt. A kérdést két szempontból tárgyalta: melyek azok a kiadványok, melyek közzétételére a levéltárak hivatva vannak és milyennek kell ily kiadványoknak lenni, hogy mintaképpül szolgáljanak hasonló kiadványok részére.

A levéltári kiadványok között első helyen egy oly kézikönyv áll, mely az egyes országok levéltáiról, legyenek azok akár államiak, akár magánlevéltárak, a kutatóknak a szükséges felvilágosítást és úbaigazítást megadja. Egy ily kézikönyvnek magában kell foglalnia a levéltárak felsorolásán kívül a szükséges tudnivalókat azok hozzáférhetőségéről, nyitási idejükről, személyzeti viszonyaikról, valamint fel kell ölelni az egyes levéltárakra vonatkozó irodalmat is. Ilyen kézikönyvnek az egyes államok még hiányában vannak, nem bírunk egy államra nézve sem oly kézikönyvvel, mely a kívánalmaknak teljesen megfelelne. Franciaország és Németország levéltári irodalma még annyira-mennyire

kiegészíteni képes az ily irányú igényeket, előbbi az «Annuaire des Bibliothèques et des Archives de France» utóbbi az «Archivalischer Almanach» cz. kiadványnyal, de ezek sem teljeseek. Közbevetőleg jegyezzük itt meg, hogy Magyarországra nézve már régebben tétetett egy kísérlet egy ily kézikönyv alkotására, mely a magyarországi köz- és magánlevéltárakról tájékoztatást nyújtson. Ez Zimmermann Ferencz nagyszabeni levéltárnok munkája «Ueber Archive in Ungarn» mely az «Archiv für siebenbürgische Landeskunde» 1893. évfolyamában jelent meg és a mely minden hiánya mellett a magyarországi levéltárakra nézve valóban hézagpótló munka.

Egy ily általános tájékoztatást nyújtó kézikönyv mellett a levéltárak feladata elsősorban egy numerikus repertoriumnak elkészítése, mely akár egy egész országra, akár annak egyes részeire kiterjedőleg a levéltárak állományáról áttekintést ad. Ez a descriptiv repertorium külön tárgyalhatja az állami, községi, magán levéltárakat, vagy egyesítheti is mindezeket. Franciaországban a francia közoktatásügyi ministerium által 1903-ban kiadott Etat général par fonds des archives départementales legjobban közelíti meg azt a czélt, amelyet egy ily descriptiv repertoriumnak szolgálnia kell. Belgium is bír egy ilyen munkával, a mely azonban nem jelent meg önállóan, hanem 1903 óta a Revue des Bibliothèques et Archives de Belgique egyes kötetekben elszórtan jelent meg, a melyeknek egyesítése egy kézikönyvben szerfelett kívánatos volna. A városi levéltárakról szóló ily descriptiv repertoriumnak legjobb mintaképét Warschauer kiadványában bírjuk: «Die Städtischen Archive in der Provinz Posen», a mely 1901-ben jelent meg.

A levéltárak állományáról készítendő état numérique az a munka, a melylyel minden levéltárnak rendelkezni kellene, mert ez képezi alapját a további levéltári publikációknak. Ezen état numérique alatt nem a tulajdonképeni inventariumot kell érteni. Az état numérique az, a mit a német levéltári terminologia az Uebersicht, az olasz Indice sommario névvel nevez, a levéltári állomány numerikus átnézete. Ilyen pl. a Bär által kiadott Uebersicht über die Bestände der k. Staatsarchivs Hannover, vagy az Etat sommaire par séries des documents conservés aux Archives nationales de Paris. Sajnos, egy ily

átnézettel, a melyre a levéltáraknak már a belső kezelés szempontjából is szükségük volna, a legtöbb levéltár nem rendelkezik, sem a vatikáni, sem a bécsi vagy berlini állami levéltár nem bír egy ily átnézettel, melynek elkészítése ezeknél is a jövő zenéje marad.

A levéltárak személyzetének munkásságában egy további lépést képez a levéltárak anyagának tudományos szempontok szerinti feldolgozása, az inventariumok, a melyek kellő gonddal szerkesztett név- és tárgymutatókkal látandók el és a mennyiben lehetséges utalást tartalmaznának, hogy melyik oklevél hol van kiadva. Ily inventariumok szerkesztésére Nelis mintául állította fel az egyes hollandi levéltárak, mint a middelburgi, schiedami levéltárak inventariumait. Ilyen inventariumok még a karlsruhei Generallandesarchiv vagy a frankfurti Stadtarchiv inventariumai. Ezen, a levéltárak egész anyagát felölelő inventariumok mellett a levéltárak egyes osztályairól, oklevél csoportjáról külön inventariumok készíttetnek a mely inventariumok megjelölésére, mivelhogy az inventarium szó alatt a modern levéltári terminologia az előbb említett generalis jellegű kiadványt érti, a catalogus, catalogue kifejezés volna alkalmazandó.

A levéltári kiadványoknak egy külön csoportját képezik azok az időszakosan megjelenő közlemények, melyek az újabb szerzemények inventariumszerű feldolgozását tartalmazzák, avagy jelentéseket a végzett munkálatokról stb. A kiadványok e fajtája összeköthető egy levéltári folyóirattal, a mely az újabb szerzemények ismertetésén kívül még egyéb munkálatokat is hozna, így ismertetéseket a levéltár állományáról, egyes csoportjairól, oklevélszövegeket tenne közzé, vagy sphragistikai, diplomatikai, esetleg általános levéltári kérdéseket is tárgyalna stb. Ilyenféle kiadvánnyal a tudományos irodalom már több helyt rendelkezik. Ilyen pl. a «Mitteilungen aus dem Stadtarchive zu Köln», mely nemcsak a kölni városi történetnek tett kiváló szolgálatot, hanem az egyetemes, főleg német történelem részére is becses anyagot publikált már eddig is. Ilyen az «Archivalische Zeitschrift», a mely azonban első sorban a bajor levéltárakra van tekintettel és hibája e mellett az is, hogy nem terjeszkedik ki elég behatóan a levéltári irodalomra. A porosz állami levéltárak is rendelkeznek egy ily kiadvány-fajtával, ez a «Mitteilungen der k. Preussischen

Staatsarchive», a mely azonban nem folyóirat jellegű, hanem egyes önálló füzetekből, önálló tanulmányokból áll, a melyek levéltári inventariumok és átnézetek mellett levéltártörténelmi és archivoeconomikus dolgozatokat is tartalmaznak.

A levéltári kiadványok sorában az utolsó helyen egy generalis repertorium áll, a mely az egyes osztályok levéltári kiadványainak, inventariumainak, repertoriumainak stb. bibliographikus jegyzékét adná, másszóval egy levéltári bibliographia. Ez a bibliographia kiterjeszkedhetne aztán az egyes oklevéltárakra, oklevélkiadványokra stb. is. Egyes országok, mint pl. Franciaország, Belgium, Hollandia stb. a megfelelő könyv és levéltári folyóiratokban, Revuekben kísérletet tettek erre, e folyóiratokban rendszeres levéltári bibliographiát találunk. A levéltári kiadványok a Historische Vierteljahrschrift egyes füzeteihez csatolt bibliographiákban is fel vannak sorolva, de mindezek a bibliographiák nem teljeseek, oly bibliographiai kézikönyv, a mely az összes államokra kiterjedőleg foglalná magában a levéltári kiadványok bibliographiáját, nincsen és előre láthatólag nem is fog egyhamar létrejönni. Egy ily bibliographia megalkotása óriási előmunkálatokat és pénzáldozatokat igényel. Megvalósítása csak olyképp volna lehetséges, hogy egy külön bibliographiai központ alakulna e célra, és egy, az összes levéltári tényezők hozzájárulásával közösen kidolgozott munkaterv alapján az egyes államokban külön-külön elvégeztetnék e munka, a melynek anyagát aztán a központ dolgozná fel.

Az itt elmondottaknak megfelelőleg e kérdés kongresszusi előadója Nelis, a következő indítványokat terjesztette elő:

1. Készíttessék az összes levéltári kiadványokról egy általános bibliographia.

2. Minden ország tegye közzé külalakban is egyenlő formájú kiadványokban az állami, községi, egyházi, magán stb. levéltárak numerikus átnézetét.

3. Készüljenek ily átnézetek elsősorban a nagyobb levéltárakról, minők a londoni, berlini, bécsi, római levéltárak.

4. Létesíttessék nemzetközi csereviszony az egyes levéltárak között kiadványaikra nézve.

A szakosztály ez indítványokat rövid eszmecsere után elfogadta. Az indítványok gyakorlati megvalósítása, az inventariu-

mok, jegyzékek stb. kiadása a mint ezt az egyik felszólaló, Győry Árpád bécsi állami levéltárnok helyesen megjegyezte, elsősorban pénzügyi kérdés, mennyiben hajlandók az egyes kormányok, intézmények, hatóságok stb. ily kiadványok elkészítésére pénzt áldozni. A szakosztály által elfogadott indítványokhoz azután a kongresszus plenuma is hozzájárult.

A levéltári szakosztály részére megállapított kérdések közül a VII. és VIII. kérdés a törvényhatósági levéltárak, jobban mondva irattárak rendezésének kérdésével foglalkozott, valamint az irattáraknak a levéltárak anyagával való egyesítésének kérdésével.

A kérdés előadója Des Marez, Brüsszel városának levéltárnoka volt. Referatumban amellet foglalt állást, hogy a községi hivatalok irattárai összpontosítsanak és anyaguk ahhoz értő tisztviselők által levéltári szempontok szerint dolgoztassék fel. E kérdésnek ott van nagy jelentősége, a hol a hivatali adminisztratív jellegű irattárak, az archives courants, bizonyos idő múlva a tulajdonképeni levéltárba, a dépôt historique-ba beleztetnek be. Köztudomású dolog, hogy az irattári kezelés más mint a levéltári, az irattárak rendezésénél, lajstromozásánál a gyakorlati szempont, míg a levéltár anyagának feldolgozásánál a tudományos szempont a mérvadó. Már most ha az irattárak anyaga időközönként a levéltárakba beolvasztatik, e beolvasztott anyag idővel más szempontok szemmeltartása mellett dolgozandó fel. Egy és ugyanazon anyaggal tehát előbb az irattári tisztviselő, később a levéltárnok foglalkozik. Des Marez indítványa oda céloz, hogy az irattári anyag feldolgozása már levéltári elvek szerint történjék, úgy hogy amidőn az irattári anyag valamikor a levéltár állományává válik, a levéltár az iratokkal együtt a feldolgozást is kézhez veszi. Ennek természetesen az a föltétele, hogy a registratúrában, az irattárban is levéltárnoki minősítvénnel bíró tisztviselők alkalmaztassanak, kik az irattári anyagot levéltári szempontok szerint feldolgozzák. A feldolgozás a czédula-katalogus rendszerrel történjék. Des Marez csak egy katalogust kíván alkalmaztatni, mely aztán megfelelő utalólapokkal egészítendő ki. A levéltári elv szerinti feldolgozás azonban nem terjedne ki az irattár egész anyagára. Azok az iratok, melyek bizonyos idő múlva elvesztik jelentőségüket, ki

vannak véve ily feldolgozás alól, róluk nem készülnek czédulák a katalogus részére, hanem alphabetikus, chronologikus vagy tárgy szerinti csoportosításban rendeztetnek és állíttatnak fel. Az anyag elhelyezése nem kartonokban, hanem portefeuillekben történjék, mely által nagy helybeli megtakarítás érhető el. Az anyag rendezésénél persze különböző kérdések merültek fel, a melyekre Des Marex ki is terjeszkedett, így pl., vajjon az aktákhoz csatolt tervrajzok, térképek meghagyassanak-e az iratoknál, vagy pedig külön állíttassanak fel. Des Marex ebben a konkrét esetben úgy vélekedik, hogy ott, a hol a tervrajz integráló részét képezi az iratoknak és a megrongálás, vagy megsemmisülés veszélye nélkül ott maradhat, hagyassék meg eredeti helyén, az esetben azonban, ha pl. összehajtogatás által épsége veszélyeztetve volna, vétessék ki az iratok közül és helyezzessék el külön. Például hozta fel Brüsszel városát, a mely 1909. január 1-vel e reformot életbeléptette, a városi hivatalok irattárait összpontosította, melyek anyaga, ha a különböző hivataloktól az akták elintézésük után visszaérkeznek, czédula-katalogus rendszerben levéltári módon dolgoztatik fel és ez a katalogus képezi az irattár kulcsát és mutatóját.

Az előadás kapcsán hosszabb vita indult meg. Bailleu ellenezte Des Marex indítványát, kifejtvén, hogy levéltár és irattár két különböző dolog, melyeket egymással nem szabad összezavarni. A községi, vagy egyáltalában folyó munkát végző, administratív hivataloknál nem levéltárról, hanem registraturáról van szó, mely a közigazgatás céljait szolgálja és ezért anyaga ennek a célnak megfelelőleg dolgozandó fel és tartandó nyilván. Már ebből a szempontból is alig fog találkozni város, vagy hatóság, mely irattárát levéltári módon volna hajlandó kezelteni. Abbeli véleményének adott kifejezést, hogy e kérdés tárgyalása nem is tartozik a kongresszus keretébe, minthogy e kérdés nem levéltári, hanem irattári jellegű, tehát inkább egy közigazgatási kongresszus elé tartozik. Cuvelier Des Marex indítványát pártolta, Hauviller ellene szót Bailleu felfogásának és igyekezett bizonyítani annak szükségét, hogy már a registraturák anyaga is a Des Marex ajánlotta módon dolgoztassék fel és katalogizáltassék. Hasonlókép nyilatkoztak Nelis és még mások is. Bailleu ismételt felszólalt és intette a kongresszust, hogy ne menjen túl-

zásba, egészen ki van zárva az, mondá többek között, hogy egy nagy város, mint pl. Berlin bele menne abba, hogy irattárát így rendeztesse be és alakítsa át. A kongresszus azonban, úgy a szakosztály, mint a plenum elfogadta Des Marex indítványát, mely szerint óhajtandó, hogy a községi adminisztrációk fogadják el irattáraikra nézve a központosítást és dolgoztassák fel a központosított irattár anyagát levéltárilag képzett tisztviselők által, czédu lakatalogus segítségével.

Kétségtelen, hogy Des Marex indítványa ellen és mellett sok argumentumot lehet felhozni. Az indítvány oly helyekre nézve bír jelentőséggel, hol az irattárok anyaga bizonyos idő múlva a levéltár állományába megy át. Idővel ez a bekebelezett állomány levéltári anyag jellegét vévén fel, feldolgozásánál levéltári szempontok mérvadóak. Már most ha az az anyag még a beolvasztás előtt levéltári módszer szerint rendeztetik és dolgoztatik fel, a levéltár személyzetének később újabb feldolgozással nem kell vesződnie. Az is bizonyos, hogy ott, a hol különböző hivatalok mellett különböző irattárak állanak fenn, mondjuk pl. egy városi adminisztrációnál, a nagy irattár mellett külön még mérnöki stb. irattár, ezek összpontosításával az áttekintés is sokkal könnyebb és nem kell különböző helyeken keresni a szükségelt adatokat, iratokat. A kérdés gyakorlati kivitele azonban nem oly egyszerű. Ehhez az volna szükséges — miután az irattárat a levéltárral mindjárt nem lehet egyesíteni, — hogy az irattári alkalmazottak is mind levéltárnoki képesítéssel bírjanak és a beérkezett iratokat rögtön az irattárba érkeztek után levéltári elbánásban és feldolgozásban részesítsék. A munkának természetesen a tulajdonképeni levéltár igazgatójának felügyelete alatt kellene történnie, ki ily módon az irattár vezetését is vinné. Minthogy pedig az irattár a folyó administratio szükségét van hivatva kielégíteni és nagyobb adminisztrációnál az irattárba érkező anyag már naponként is tetemes szokott lenni, a feldolgozás siettetése szempontjából nagyszámu személyzet alkalmazása válna szükségessé, úgy hogy az indítvány megvalósítása, főleg nagyvárosoknál, elsősorban a pénzkérdésben szenvedne hajótörést, mert a városi administratio fejlődésével az irattár is fejlődik, úgy hogy folyton nagyobb és nagyobb személyzetszaporításra volna szükség. Des Marex indítványa keresztülvihető esetleg ott,

a hol kisebb városok administrációjáról és irattáiról van szó de a modern, milliós lakossággal bíró nagy városokban megvalósítása alig volna lehetséges.

Az irattári anyagnak a levéltárba való átutalásával Gaillard Hunt, a washingtoni Congress Library kézirati osztályának főnöke foglalkozott. Hunt a kérdést speciális amerikai szempontból tárgyalta, hol az 1903. évi február 25-iki congress-akta megengedte az egyes hivataloknak, ministeriumoknak, hogy irattáruk anyagát a National Library kézirattárába átutalhassák. Ez már előzőleg is szokásban volt egyes esetekben, részint a köztársasági elnök, részint a kongresszus esetről-esetre utalt át iratokat a könyvtárba, az idézett rendelet pedig erre az egyes hivataloknak generális fölhatalmazást adott. Annak a megítélése, hogy mely iratok adassanak át a könyvtárnak, az egyes hivatalok vezetőinek elhatározásától függ, minthogy az irattárak kormányzati czélokra szolgálva, a hivatalok vezetői ítélik meg legjobban, hogy mire van még és mire nincs már szükségük. Viszont a könyvtár vezetőjének is megvan a joga nyilatkozni, hogy mit tart a könyvtár szempontjából átvehetőnek, mit nem. Ez az egyik elv, a mit az átutalásokra nézve Gaillard Hunt követendőnek tart. A második szempont az, hogy a hivatalok oly iratokat is átutalhatnak a könyvtárba, a melyekre csak esetről-esetre van szükségük, föltéve, hogy ha az iratok nem oly természetűek, hogy baj származhatnék abból, ha nem állnak rögtön a hivatal rendelkezésére. Végül követendő elvül állítja föl, hogy addig, míg az iratok bizalmas természetűek, a hivatal által nem utalhatók át a levéltárba.

Természetes, hogy az átutalással kapcsolatosan fölmerül az átutalt anyagnak külső egyének általi használatának kérdése is. Erre nézve Hunt a következőket mondja: Oly iratok, melyek befejezett tényekre vonatkoznak, a melyek tehát semminemű további következménnyel nem járnak, megszűnnek bizalmas természetűek lenni, mihelyt az ügy, melyre vonatkoznak, be van fejezve. Politikai eseményekre vonatkozó iratok megnyithatók a nyilvános használat előtt, ha közlésük a közvélemény fölizgatásának veszélyét már nem rejti magában. Személyekre, személyes ügyekre vonatkozó iratok csakis két generatio után adhatók át a használatnak. Nemzetközi összeköttetésekre, kérdésekre vonat-

kozó iratok addig maradnak bizalmasak, a míg a kérdés függőben van, vagy ha közlésük a nemzetközi barátságos viszony-megbontani alkalmas volna, a míg azt a külügyi hivatal véleményezi. Oly iratok, a melyek az állam érdekei ellen használhatók föl, vagy a melyek állam elleni pörök megindítására szolgáltathatnának anyagot, a használatból szintén ki vannak zárva.

A levéltári szakosztály kérdései között a kilencedik kérdés a gazdaságtörténeti levéltárakkal foglalkozott. E levéltárak alatt a kongresszus elsősorban a nagyipari és kereskedelmi vállalatok levéltárait értette. Tekintettel arra a fontosságra, melyet a gazdaságtörténelmi kérdések magukban rejtenek s tekintettel arra, hogy a történelmi kutatás újabban mindjobban és jobban foglalkozik gazdasági, gazdaságtörténelmi kérdésekkel, a gazdaságtörténeti levéltárak kérdése joggal volt kitűzhető egy nemzetközi kongresszus napirendjére. A kongresszus előtt Eugen Depreznek, a pas de calaisi département levéltárnokának egy oly indítványa feküdt: mondja ki a kongresszus, hogy óhajtható volna, ha a levéltárak, úgy az államiak, mint a törvényhatóságiak (archives communales) összegyűjtenék a közgazdasági szempontból fontos dokumentumokat, ezek között például ipari prospektusokat, utcai falragaszokat, árúmintákat stb. A szakosztály és a kongresszus plenuma ezt az indítványt vita nélkül elfogadta. A kérdéssel kapcsolatos volt dr. Matthieu Schwannak, a Kölnben alakított rajna-westfáliai Wirtschaftsarchiv levéltárnokának előadása, mely e levéltár keletkezését, föladatát és állományát ismertette. E levéltár 1906-ban alapított, föladata az, hogy egyesítse mindazt, a mi a XIX. századi gazdasági életre, annak keletkezése és fejlődésére vonatkozik, összegyűjteni, megőrizni és a tudományos kutatás részére előkészíteni. Működési köre a rajna-westfáliai tartományokra terjed ki. Állományát képezik e tartományok kereskedelmi kamaráinak iratai egyelőre 1870-ig, ezen kamarák évi jelentései, emlékiratai, különböző nyomtatványai stb., a különböző rajna-westfáliai ipari és kereskedelmi vállalatok, ú. m. vasuti, hajózási, biztosítási, bank és egyéb vállalatok régibb iratai, jelentései stb., magánvállalatok üzleti könyvei és levelezései, a kisipar, kiskereskedelem, a szociális politika különböző kérdéseire, a közjótékonyági intézményekre s így tovább vonatkozó levéltári és nyomtatott anyag, végül a rajna-

westfáliai kiválóbb kereskedők és vállalkozók életére és működésére vonatkozó anyag. A levéltári állomány nem képezi a levéltárnak tulajdonát, azok letétként kezeltetnek és tulajdonosaik által bármikor visszavehetők. A levéltár ügyeit egy külön bizottság intézi, míg a levéltár élén álló levéltárnokot a kölni kereskedelmi kamara nevezi ki. Az egész intézmény pénzügyi részét a kölni kereskedelmi kamara vállalta magára, mely évenként mintegy 10.000 márkát fordít e célra, a melyhez Köln városa 2000 márkával, azonkívül a levéltári helyiségekkel járul hozzá. Azonkívül magánosok részéről külön is bocsátatott néhány ezer márka az intézmény rendelkezésére, tudományos dolgozatok céljaira.

A levéltár jelenleg ideiglenesen a kölni városi levéltár épületében van elhelyezve. A levéltár működése eddig az anyag összegyűjtésére szorítkozott. Az anyaghoz eddig hozzájárultak, hogy csak egyes intézményeket említsünk, a kölni, münsteri, trieri, weseli kereskedelmi kamarák, a kölni tőzsde, a kölni kir. vasutigazgatóság, a kölni-rajnai és tengeri hajózási társaság, Köln vidékéről egyes gyárak, mint például a Felten- és Guillaume-féle szövőgyár, az emmerichi dohánygyár, a rajnai cukorgyár stb., azonkívül egyes kereskedő családok, mint a Mevisser, Heuser, Camphausen stb. családok. Mindez intézmények és családok részben üzleti könyveiket és irományaikat, részben levelezésüket engedték át a levéltárnak. Azonkívül egyes kereskedelmi kamarák és üzleti vállalatok irataik jegyzékét is beküldötték. Tekintélyes anyagot gyűjtött a levéltár nyomtatványokban is össze, így a rajna-westfáliai kereskedelmi kamarák évi jelentéseit és nyomtatványait, a rajna-westfáliai vállalatok alapszabályait, jelentéseit és egyéb üzleti nyomtatványait. A gyűjtéssel együtt járt az anyag tudományos rendezése és értékesítése, úgy, hogy az előadó jelentése szerint több oly munka megjelenése várható már a legközelebbi időre, a melyek már e levéltár anyagából merítették. Ilyenek például a rajnavidéki vasutak története államosításukig (1845.), Camphauseh Ludolfnak, a kölni kereskedelmi kamara elnökének levelezése, a rajna-westfáliai munkásjóléti intézmények története a XIX. század 80-as éveig stb. A mint ebből látható, a levéltár rövid főnállása óta derék munkát végzett és valóban óhajtandó volna, tekintettel a gazdaság-

történelmi kutatások fontosságára, ha hasonló intézmények másutt is létesítenének. A jelenkori gazdaságtörténelmi levéltárakra nézve aztán a kongresszus elfogadta Deprez arrasi levéltárnok indítványát, mely szerint óhajtandó volna, hogy úgy az állam, mint a törvényhatóságok gyűjtsék össze a modern gazdasági életre vonatkozó anyagot, mint ipari prospektusokat, falragaszokat, árumintákat stb.

Egy külön kérdést képezett a kongresszuson az egyházi, plébániai anyakönyvek kérdése. Ennek a kérdésnek előadói Galabert toulousei és Vannerus anversi levéltárnokok voltak. Galabert rendkívül érdekesen ismertette a franciaországi viszonyokat. Franciaországban I. Ferencz király 1539. augusztus havi rendelete szabályozta először az anyakönyvek kérdését, a mikor a király a születési-, keresztelési anyakönyvek vitelét rendelte el, hogy a törvényes nagykorúság bizonyítható legyen. A halálozási anyakönyvek vitele csak az egyházi javadalmakat élvezőkre terjedt ki, hogy esetleges visszaélések az egyházi javadalmak betöltése körül megakadályozhatók legyenek. A házassági és a világi személyekről szóló halálozási anyakönyvek vitele a lelkészek magándolga volt, erről a királyi rendelet nem intézkedett. A tridenti zsinat 1563-iki határozatából kifolyólag a keresztelési és házassági anyakönyvek vitele elrendeltetett és az 1579-iki királyi rendelet már a hármass, keresztelési, házassági és halálozási anyakönyvek viteléről intézkedik, melyek egy könyvet képeztek a melyet az év végén a lelkész a királyi greffiernek tartozott átadni. 1667-ben XIV. Lajos egy újabb rendeletet adott ki az anyakönyvek vitelére nézve, mely részletes utasításokat ad azokra és kimondja, hogy a könyvek másolata a greffiernek adandó át. Ettől az időtől kezdve aztán az anyakönyvi ügyet még több ízben rendezték, így például 1736-ban, a mely rendelet azonban visszamegy nagyrészt az 1667-ire, a míg végre az 1792. szeptember 20-iki törvény az állami anyakönyvelést léptette életbe. A franciaországi anyakönyvek vezetésében tehát három időszak különböztethető meg, az első 1667-ig tart, a midőn a a három fajtájú anyakönyv külön-külön vezetetik, 1667—1746-ig a három anyakönyv egyesítve vezetetik, 1747—1792-ig pedig két fajtájú az anyakönyv, ú. m. keresztelési és házassági egyesítve és külön a halálozási anyakönyv.

Az 1792. szeptember 20-iki törvény az állami anyakönyvek vezetésén kívül elrendelte, hogy az anyakönyvek a lelkészektól vétessenek el és a községházán helyeztessenek el. Ennek a rendelkezésnek azonban nem mindenütt tettek eleget, úgy, hogy ma is nem egy helyen a plébániahivatalokban vannak elhelyezve. A lelkészi hivataloktól elvett anyakönyvek őrzési módja különböző. A kisebb községekben az anyakönyveket a maire titkárja őrzi, a felügyeletet a kerületi levéltárnok végzi, a ki időről-időre tartozik személyesen meggyőződést szerezni, vajjon az anyakönyvek kellőképp őriztetnek-e és nincsenek-e a megrongálás és megsemmisülés veszélyének kitéve. A mennyiben az anyakönyveket őrző hivatalnok az anyakönyvek klasszifikációjához, rendbeszedéséhez nem ért, ezt a départementalbeli levéltárnok köteles végezni. A nagyobb városokban, községekben, hol anyakönyvi hivatal áll fönn, a régi anyakönyvek e hivatalokban őriztetnek.

Galabert e régi, lelkészi anyakönyvekre nézve különböző óhajokat fejezett ki. Szerinte oly községekben, városokban, hol a levéltár élén szakképzett levéltárnok nem áll, a régi anyakönyvek hagyassanak meg az anyakönyvi hivatalokban. Ott, a hol a levéltár élén szakképzett tisztviselő áll ellenben azt kívánja, hogy az anyakönyvek helyeztessenek át megőrzés czéljából a levéltárba. A levéltárnok föladatát képezné elsősorban az anyakönyveket tartalmuk szerint, ú. m. születési, házassági, keresztelési anyakönyveket csoportosítani, különválasztani, miután nem egyszer hozzá nem értő kezek az egyes anyakönyveket összevissza fűzték és kötötték. Ennek megtörténte után egy numerikus repertorium készítendő, melynek segélyével konstatálható, hogy például valamely kötetben a halálozási bejegyzések melyik lapszámnál kezdődnek, melyik lapszámnál kezdődnek a keresztelési vagy házassági bejegyzések. Ennek a repertoriumnak, mutatónak hasznát oly köteteknél lehet venni, melyek két, esetleg mind a három anyakönyvet egyesítik magukban és szét nem választathatók. Az egyes kötetekhez továbbá névmutató készítendő, esetleg a már meglevő, a mennyiben hiányos volna, kiegészítendő; végül kötetenkint egy általános mutató készítendő, mely az összes, a kötetben található bejegyzésekre terjedjen ki. Galabert továbbá szükségesnek tartja szabályozni az anyakönyvek hasz-

nálátát. Azt perhorreskálja, hogy a levéltárnok maga keresse ki a szükségelt adatokat a kutatók részére, ha ezt teszi, tegye a hivatalos órán kívül, de akkor meg külön díjazás mellett. Nézete szerint, a mennyiben teljesen használható mutatókkal stb. ellátott anyakönyvekről van szó, a levéltárnok szerepe csak arra szorítkozzék, hogy az illető köteteket a kutatónak rendelkezésére bocsátja, a ki a kutatást bennök a levéltárnok felügyelete mellett maga végezze. Azt tartja továbbá, hogy egy kutatónak egyszerre 5 kötetnél több nem adható ki, a napi használat pedig maximaliter 20 kötetre terjedhet ki. Indítványai, melyeket a kongresszus szakosztálya és plenuma Des Marez kiegészítésével elfogadott, a következők voltak:

1. A jelenleg még a lelkészi hivatalokban őrzött anyakönyvek tétessenek át a községi levéltárakba.

2. Mindenütt, a hol szervezett levéltár élén egy tudományosan képzett levéltárnok áll, az anyakönyvek tétessenek át az anyakönyvi hivatalokból a levéltárakba, hol kezelésük ép úgy történjék, mint a többi levéltári anyagé. A mennyiben az anyakönyvek továbbra is meghagyatnának az anyakönyvi hivatalokban, megőrzésükről és konzerválásukról kellő gondoskodás történjék.

3. Ott, hol sem levéltár, sem tudományosan képzett levéltárnok nincsen, az 1778—1796. évekből származó, a törvényzékeknél őrzött anyakönyvek adassanak át az állami levéltáraknak. Az 1778. előtti időből származó anyakönyvekről pedig készüljön az állami levéltár részére egy hitelesített másolat.

4. Készüljön a régi anyakönyvekről egy numerikus átnézet.

Ezeket az indítványokat kiegészítette Gielennek az anversi állami levéltárak conservateur-adjointjének indítványa, mely szerint kívánatos volna, hogy a régi anyakönyvek névmutatói, melyek nem ritkán hibásak és hiányosak, revideáltassanak és egészítettessenek ki.

Galabert a kongresszuson személyesen nem volt jelen, de indítványai azért a kongresszus által elfogadtattak. Jules Van-nerus anversi állami levéltárnok a Galabert-féle indítványokkal kapcsolatban bemutatta a kongresszusnak az általa szerkesztett: «Tableau synoptique des registres paroissiaux de la Province d'Anvers» című munkácskát, mely az anversi tartomány szüle-

tési, házassági és halálozási anyakönyveinek átnézetét tartalmazza. A munka felsorolja az összes lelkészsképeket, plébániákat, megjelölve mindegyiknél, hogy miféle anyakönyvek maradtak fenn, mely évekből valók és hány kötetre terjednek.

A Galabert- des Marez-féle indítványok fontossága családtörténeti szempontokból kétségtelen. Mindenki, a ki családtörténeti kutatásokkal foglalkozott és foglalkozik, tudja, hogy a régi anyakönyvekbeni kutatás mily nehézségekkel jár. Legtöbb esetben csak nagy utánjárással lehet azt megtudni, hogy valamely plébániai, lelkészi hivatalban miféle anyakönyvek és mely időből őriztetnek. Ismeretes az is, hogy régi időből származó anyakönyvekből adott kivonatok nem egyszer telve vannak olvasási hibákkal, mert az illető másoló lelkész az eredeti írást elolvasni nem tudja. Azért a családtörténeti kutatás csak örömmel üdvözölheti a Galabert- des Marez-féle indítványokat. Gyakorlati keresztülvitele ez indítványoknak persze csak ott lehetséges, a hol az anyakönyvek, mint például Franciaországban a régi időből is, nem a lelkészi hivatalokban, hanem az állami, illetve községi hivatalokban vannak elhelyezve.

Tárgyaltatott továbbá a kongresszuson a levéltári provenientia kérdése, jobban mondva az a kérdés, vajjon a levéltárak anyaga tartalmilag, vagy provenientiájuk szerint állíttassék-e föl? Ez a kérdés az európai államok nagy részében az utóbbi értelemben van megoldva. Poroszországban például az állami levéltárak anyagának rendezése és fölállítása azok provenientiája szerint történik, úgyszintén másutt is. E. Wiersum, rotterdami városi levéltárnok, a *Nederlandsch Archievenblad* szerkesztőjének indítványára a kongresszus kimondotta, hogy a levéltárak rendezésénél és inventarizálásánál a provenientia elve tartassék szem előtt, mint a mely nemcsak logikailag leghelyesebb, de egyúttal a történelmi kutatás részére is előnyösnek mondható.